

UTJECAJ TURIZMA NA ODRŽIVI RAZVOJ FUNKCIONALNE REGIJE NACIONALNOG PARKA KRKA

Petra Radeljak, Dane Pejnović

U radu je istražen turizam kao element i čimbenik održivog razvoja na širem području Nacionalnog parka Krka. U okviru toga definiran je prostorni okvir istraživanja i izložen prikaz turističke valorizacije Parka s utjecajem turizma na gospodarsku, društvenu i ekološku održivost naselja upravnih gradova i općina u njegovu užem okruženju. Pritom su primijenjene sljedeće istraživačke metode: analiza i obrada statističkih podataka, anketno istraživanje sezonalnosti uslužnih djelatnosti, istraživački razgovor (*interview*) s predstavnicima različitih socijalnih skupina, kartografska analiza pokazatelja demografskog i gospodarskog razvoja te SWOT-analiza održivog razvoja funkcionalne regije Parka. Rezultati istraživanja pokazuju da se broj posjetitelja u Parku gotovo udvostručio u odnosu na predratno razdoblje, što se odražava u problemu preopterećenosti pojedinih užih dijelova zaštićenog područja s jedne i izrazitoj sezonalnosti uslužnih djelatnosti u središnjim naseljima njegova vanjskog pojasa s druge strane. Unatoč takvom rastu turističkog prometa, Park ima ograničen utjecaj na funkcionalnu usmjerenost i socio-ekonomsku preobrazbu stanovništva svoje okolice, a povezano s tim i neznatan utjecaj na stabilizaciju naseljenosti u depopulacijom zahvaćenoj Regiji.

Ključne riječi: turizam, prostorno-funkcionalna organizacija, demografski razvoj, gospodarski razvoj, zaštita okoliša, održivi razvoj, Nacionalni park "Krka", Dalmacija

UVOD

Suvremeni turizam jedna je od najrelevantnijih prostornih pojava, budući da sveobuhvatno utječe na strukture i procese, mijenjajući fizionomska i funkcionalna obilježja prostora. Vremenski i prostorno turizam se razvija kao rezultanta međudjelovanja nekoliko skupina faktora, koji se mogu kategorizirati kao faktori ponude, faktori potražnje i posrednički faktori (putničke agencije i turoperatori). Faktore turističke ponude čine kako atraktivna prirodna osnova i bogata kulturno-povijesna baština određenog područja, tako i razvijenost različitih oblika prometa te opremljenost sadržajima za prihvata gostiju. Faktori potražnje također su brojni, a među njima na porast turističke aktivnosti osobito je utjecalo povećanje životnog standarda i slobodnog vremena, ali istodobno i sve zahtjevniji uvjeti radne i životne okoline, u kojima je pojedinac izložen svakodnevnom stresu. Budući da turizam ima vrlo povoljne multiplikativne učinke, u vidu ekonomskih koristi, ali i neekonomskih funkcija (zdravstvena, kulturna, zabavna, socijalna i politička) (Kurtek, 1983: 1), poželjan je instrument u razvojnoj viziji i većih urbanih cjelina i ruralnih područja.

Od kraja prošlog stoljeća prevladava težnja za usmjeravanjem turističke aktivnosti u skladu s konceptom održivog razvoja koji obuhvaća tri osnovne sastavnice – gospodarsku, socijalnu i ekološku održivost. To se posebno odnosi na zaštićena prirodna područja, kao što su nacionalni parkovi, gdje turizam i rekreacija imaju temeljno značenje za demografsku stabilnost njihove uže i šire okolice, ali ih karakterizira rizičan okoliš, s više ili manje labilnom ekološkom ravnotežom. S obzirom da je riječ o turistički privlačnim područjima, turizam i rekreacija uključeni su u samu ideju nacionalnog parka, ali do stupnja kojim neće ugroziti njegov ekološki sustav, odnosno izvorne kvalitete.

Nacionalni park "Krka" proglašen je 1985. godine, a temeljni fenomen koji je doveo do proglašenja zaštite ove kategorije¹ na površini od 142 km² dio je toka rijeke Krke s kanjonom i slapištima na sedrenim barijerama, uz niz drugih geomorfoloških, hidroloških i pejzažnih vrijednosti. Dijelovi ovog područja već su 1948. bili pravno zaštićeni (Marguš, 2007: 1100), a razloge razmjerno kasnog izdvajanja/zaštite u kategoriji nacionalnog parka treba tražiti u težnji za iskorištavanjem hidroenergije, ali i industrijskom i turističkom razvoju. Ukupni obuhvat Parka smanjen je 1997. godine na 109 km²; nove granice isključile su jugozapadni dio s gradom Skradinom, gdje je visok stupanj antropogenog utjecaja onemogućavao primjenu zaštitnog režima parka. Istovremeno je Park proširen u uzvodnom dijelu Krke, gotovo do Knina, tako da je u njegovim granicama obuhvaćeno cjelovito područje temeljnog fenomena.

Park je u obavljanju svojih osnovnih funkcija: zaštitne, znanstvene, obrazovne i, posebno, turističko-rekreativne, nužno povezan s prostorom koji ga neposredno okružuje. S druge pak strane, stanovništvo njegove uže i šire okolice u obavljanju svojih temeljnih (egzistencijalnih, socijalnih) funkcija u određenoj je mjeri, više ili manje, upućeno na Park. Nositelji tih funkcija socijalne su skupine čijim djelovanjem nastaju odgovarajući oblici prostorne organizacije i prostorno relevantni procesi čiji rezultat su postojeće prostorne strukture (Ruppert i dr., 1981: 20, 21). Takva interakcija Parka i njegove okolice utjecala je na izbor funkcionalne regije kao najprimjerenijeg prostornog okvira za istraživanje utjecaja turizma na održivi razvoj šireg područja Nacionalnog parka Krka. Pritom se, dakako, ne radi o regiji u pravom smislu značenja te riječi (kao homogenoj prostornoj cjelini), već o svrsishodnom istraživačkom okviru za

¹ *Zakonom o zaštiti prirode* (NN 70/05) nacionalni park definiran je kao: "prostrano, pretežno neizmijenjeno područje kopna i/ili mora iznimnih i višestrukih prirodnih vrijednosti, koje obuhvaća jedan ili više sačuvanih ili neznatno izmijenjenih ekoloških sustava, a prvenstveno je namijenjen očuvanju izvornih prirodnih vrijednosti." Temeljni fenomen su prirodna obilježja (jedno ili više njih) koja predstavljaju glavni razlog izdvajanja prostora u toj kategoriji zaštite.

podrobnije sagledavanje pojedinih komponenti održivog razvoja. Povezano s tim, u funkcionalnu regiju Parka uključene su tri kategorije statističkih naselja: naselja koja se cijelom svojom površinom nalaze unutar užeg područja zaštite, naselja koja dijelom svoga teritorija participiraju u Parku, odnosno naselja koja su do 1997. godine participirala unutar granica Parka. Neovisno o njihovim međusobnim razlikama u udaljenosti od funkcionalnog središta Parka ili formalnoj pripadnosti užem području zaštite, povezuje ih veća ili manja uključenost u socijalno-gospodarski život Parka. To opravdava njihovo izdvajanje u okviru prostornog pojma *funkcionalna regija Nacionalnog parka Krka*, u okviru kojeg će biti pobliže razmotreni multiplikativni utjecaji turizma.

TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR

Teorijske osnove

Tijekom šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća postupno se sve više razvijala svijest da su negativne posljedice intenzivnog industrijskog razvoja, kao i problemi ubrzanog rasta stanovništva te iscrpljivanja prirodnih resursa, svjetski problem te se u skladu s tim trebaju i rješavati zajedničkim naporom svih država. Koncept održivog razvoja² pojavio se kao kompromisno rješenje koje, uz daljnji gospodarski rast i razvoj, podrazumijeva i društveni napredak i ekološku održivost. Najčešće korištena definicija održivog razvoja kao "razvoja koji nastoji zadovoljiti potrebe i aspiracije sadašnjosti bez ugrožavanja potreba budućih generacija" proizašla je iz izvješća *Svjetske komisije za okoliš i razvoj*³, objavljenog 1987. godine pod nazivom *Our common future*, a koncept je osobito snažno populariziran nakon velike Konferencije Ujedinjenih Naroda o okolišu i razvoju 1992. godine, održane u Rio de Janeiru. Može se reći da je uzdignut na razinu vodeće razvojno-ekološke vizije u 1990-im godinama (Kim, 2000: 149). Međutim, kritike koje se javljaju proizlaze iz vrlo općenite definicije održivog razvoja, koja je kao takva podložna širokim tumačenjima. Često se prenaplaćavaju samo pojedine njegove sastavnice, a zanemaruje važnost integralnog pristupa. Osim toga, prema Pravdiću (1993: 359) pojam je u izvješću *Komisije Brundtland* loše definiran, "arogantnom procjenom o tome kakve će biti potrebe budućih generacija". Posljedice ljudskih aktivnosti teško

² eng. *sustainable development*, franc. *development durable*, tal. *sviluppo sostenuto*, španj. *desarrollo sostenido*

³ Ova komisija nazvana je i *Komisija Brundtland* prema predsjednici Gro Harlem Brundtland, norveškoj premijerki.

je u potpunosti predvidjeti, a nemoguće je sa sigurnošću reći ni kakvu će vrijednost pojedini resursi imati za buduće generacije.

Temeljna pretpostavka za ostvarenje održivog razvoja razumijevanje je njegovih subordiniranih pojmovnih kategorija između kojih je potrebno uspostaviti ravnotežu na svim razinama prostornog razvoja. Ekonomski održiv razvoj pretpostavlja ostvarivanje gospodarskog rasta i učinkovitosti; društvena održivost postiže se ostvarivanjem zadovoljavajućeg stupnja životnog standarda, dok ekološka održivost podrazumijeva razvoj koji poštuje prihvatni kapacitet (*carrying capacity*) okoliša, tj. sposobnost okoliša da podnese onečišćenje i iscrpljivanje prirodnih izvora (Starc, 1994: 73; Papafava, 2002: 60). Održivi razvoj određenog prostora moguće je postići jedino kompleksnim sagledavanjem njihova međuzavisnog utjecaja u okviru integralnog (prostornog) razvoja.

Na današnjem stupnju društveno-gospodarskog razvoja stanovništvo je glavni čimbenik geoprostornog sustava. Ono na prostor utječe svojim egzistencijalnim funkcijama kojima izražava opstojnost, aktivnost i djelovanje, a imanentne su svim društvenim slojevima, odnosno užim i širim prostornim zajednicama. Te funkcije su stanovanje i život u zajednici, rad, opskrba, obrazovanje i korištenje slobodnog vremena (Ruppert i dr., 1981: 89-134). Od svih navedenih funkcija, na održivi razvoj zaštićenih prirodnih područja, kao što su nacionalni parkovi, najviše djeluju funkcija rada i korištenja slobodnog vremena. Funkcija rada angažira najveći dio aktivnog stanovništva koji za nju troši najveći dio svoga vremenskog fonda. Razvojne tendencije u okviru te funkcije (prijelaz tradicionalnog agrarnog u industrijsko i tercijarno društvo) neposredno se odražavaju u okolišu, kulturnom pejzažu i (de)stabilizaciji naseljenosti na užim područjima zaštite i okolici parkova. Funkcija korištenja slobodnog vremena znatno je šira od turizma i rekreacije, s kojom se nerijetko poistovjećuje, i obuhvaća kompleksnu problematiku (prostorne strukture i procese) ponašanja u slobodno vrijeme u neposrednoj, odnosno bližoj okolici mjesta stanovanja ili udaljenijim područjima. Njezin utjecaj na zaštićena područja ovisi o privlačnosti zaštićenog fenomena, blizini emitivnih turističkih područja i prometno-geografskom položaju (dostupnosti) pojedinih parkova, što se neposredno odražava u socijalno-ekonomskom razvoju i, povezano s tim, pulsiranju naseljenosti u njihovoj užoj i široj okolici.

Razvojem, prije svega turizma i rekreacije, ali i svojim ukupnim funkcijama, zaštićena područja mogu značajno utjecati na razvojne procese u okolnom ruralnom prostoru, djelovati na otvaranje razvojnih perspektiva i potaknuti dodatne izvore prihoda. S obzirom da se većina

nacionalnih parkova nalazi u ruralnim područjima, sve veća važnost u povećanju prihoda i uklanjanju izoliranosti sela u novije vrijeme pridaje se i ruralnom turizmu (Pančić Kombol, 2000: 140). Procesi deagrarizacije, deruralizacije, industrijalizacije i urbanizacije imali su selektivan i negativan utjecaj i na razvoj hrvatskog sela, a turizam može znatno utjecati na ekonomsku, socijalnu, funkcionalnu i fizionomsku strukturu ruralnog prostora te imati bitnu ulogu u obnovi i održivom razvoju sela (Lukić, 2000: 7). Međutim, kako bi se izbjegli i ublažili negativni učinci, planiranje razvoja turizma potrebno je sagledati u kontekstu njegovog sveobuhvatnog utjecaja na sve sastavnice održivog razvoja, te takvo promišljeno planiranje primijeniti kako u slučaju masovnog, tako i u slučaju selektivnih oblika turizma.

Metode istraživanja

Istraživački rad temelji se na analizi i obradi statističkih podataka, terenskom anketnom istraživanju, korištenju metode istraživačkog razgovora (*interview*), kartografskoj analizi te zaključnoj SWOT analizi održivog razvoja funkcionalne regije Parka. Anketno istraživanje, uz istraživački razgovor, provedeno je 26. i 27.6.2007. godine s dva osnovna cilja: utvrditi zakonitosti pulsiranja funkcije opskrbe i zdravstvene funkcije pod utjecajem turističkog prometa u Parku, te ispitati moguće utjecaje Parka na specijalizaciju i komercijalizaciju poljoprivrede u njegovoj Regiji.

Pulsiranje funkcije opskrbe istraženo je u trgovinama mješovitom robom u izabranim naseljima funkcionalne regije NP "Krka": Skradinu, Lozovcu, Konjevratima, Brištanima i Drinovcima, smještenima na prilazima Parku. Pritom se pošlo od istraživačke pretpostavke da je ta funkcija najviše ovisna o sezonalnosti turizma u Parku, odnosno da postoji pozitivna korelacija između godišnje fluktuacije broja posjetitelja i prometa u trgovinama mješovitom robom.

Utjecaj turizma na zdravstvenu funkciju istražen je metodom *interviewa*, odnosno putem istraživačkog razgovora s voditeljima ambulante i ljekarne u Skradinu koji je, zbog svoje funkcije cestovnog i vodenog ulaza u Park, reprezentativan izbor za spoznaju takvog prostorno-funkcionalnog utjecaja turizma.

Zbog nedostatka interesa za suradnju ponuđača poljoprivrednih proizvoda, najslabije je istražen utjecaj turizma u Parku na specijalizaciju i komercijalizaciju poljoprivrede u njegovoj okolini. Takav njegov utjecaj egzemplificiran je na temelju razgovora s ukupno četvero poljoprivrednika koji svoje proizvode prodaju unutar granica Parka, na turistički frekventnim

područjima Skradinskog buka i Roškog slapa.⁴ Unatoč malom broju intervjuiranih pripadnika navedene socijalne skupine, rezultati istraživačkog razgovora indikativni su za uopćavanje odgovarajućeg zaključka.

Prostorno-analitička shema (razine prostorne analize) i istraživačke hipoteze

Funkcionalnu regiju Nacionalnog parka Krka čine ukupno 32 statistička naselja; jedno unutar užeg područja zaštite,⁵ 23 rubna naselja Parka i 8 naselja koja su participirala unutar njegovih granica do 1997. godine (Tab. 1).

Tab. 1. Shema Regije Nacionalnog parka "Krka"

FUNKCIONALNA REGIJA NACIONALNOG PARKA "KRKA"	
• naselja koja se cijelim teritorijem nalaze unutar granica Parka	
NASELJE	JEDINICA LOKALNE SAMOUPRAVE
Nos Kalik	Grad Drniš
• rubna naselja (dijelom teritorija participiraju unutar granica Parka)	
NASELJE	JEDINICA LOKALNE SAMOUPRAVE
Bogatić (miljevački), Bristane, Drinovci, Ključ, Pakovo Selo	Grad Drniš
Ljubač, Očestovo	Grad Knin
Dubravice, Rupe, Plastovo	Grad Skradin
Brnjica, Goriš, Gradina, Konjevrate, Lozovac	Grad Šibenik
Radučić	Općina Ervenik
Ivoševci, Kistanje	Općina Kistanje
Bobodol, Bogatić (prominski), Ljubotić, Matase, Puljane	Općina Promina
• naselja koja su dijelom teritorija participirala unutar granica Parka do 1997.	
NASELJE	JEDINICA LOKALNE SAMOUPRAVE
Bićine, Gračac, Skradin, Skradinsko Polje, Sonković	Grad Skradin
Raslina, Zaton	Grad Šibenik
Bilice	Općina Bilice

Na temelju pripadnosti naselja pojedinim jedinicama lokalne samouprave, kao manje prostorno-analitičke cjeline unutar funkcionalne regije Parka izdvojene su: skradinska, šibenska, drniška i prominska zona. Od primjene tog načela izuzeto je naselje, odnosno postojeća općina Bilice, te naselja općina Ervenik i Kistanje, odnosno grada Knina. Bilice su uključene u šibensku zonu Parka, jer se dotadašnje naselje 2002. godine izdvojilo kao samostalna općina iz područja

⁴ Prvotna namjera bila je obuhvatiti veći broj poljoprivrednika na Skradinskom buku, ali najveći dio njih nije pristao na suradnju.

⁵ Prema karti teritorijalne podjele (gradovi i općine), *Prijedlog Prostornog plana NP "Krka"*

grada Šibenika. S druge pak strane, naselja Ljubač, Očestovo, Radučić, Ivoševci i Kistanje (naselja općina Ervenik i Kistanje te grada Knina) nisu izdvojena zasebno na temelju pripadnosti jedinicama lokalne samouprave, već su, zbog slabije funkcionalne povezanosti s Parkom, obuhvaćena jedinstvenim prostornim pojmom sjeverozapadna zona (Sl. 1).

Sl. 1. Funkcionalna regija Nacionalnog parka "Krka"

Takva prostorna shema istraživanja omogućuje proučavanje utjecaja turizma na održivi razvoj Parka na tri razine prostorne analize: 1. na razini funkcionalne regije Parka, 2. na razini

njegovih manjih prostorno-analitičkih zona (5 zona), i 3. na razini statističkih naselja (32 naselja).

Na osnovi prethodnog poznavanja objekta i prostora istraživanja rada, moguće je postaviti sljedeće radne hipoteze o utjecaju turizma na održivi razvoj funkcionalne regije Parka:

1. zbog dinamičnog razvoja u recentnom razdoblju, turizam je važan čimbenik gospodarskog razvoja i socijalnog prestrukturiranja u promatranom prostoru;
2. rastući turistički promet potiče komercijalizaciju i specijalizaciju poljoprivrede;
3. porast funkcionalne diverzifikacije (turizam i prateće djelatnosti) u Parku pozitivno se odražava u zapošljavanju stanovništva, a povezano s tim i strukturi naseljenosti njegove okolice;
4. sezonalnost turizma u Parku odražava se i u odgovarajućem pulsiranju uslužnih djelatnosti u središnjim naseljima njegove okolice;
5. sve veći pritisak na ograničenu resursnu osnovu funkcionalne regije Parka sve više se odražava u problemu opterećenosti prostora.

Izložene hipoteze bit će istražene/provjerene kroz istraživački postupak na čijim će se rezultatima temeljiti zaključne postavke rada.

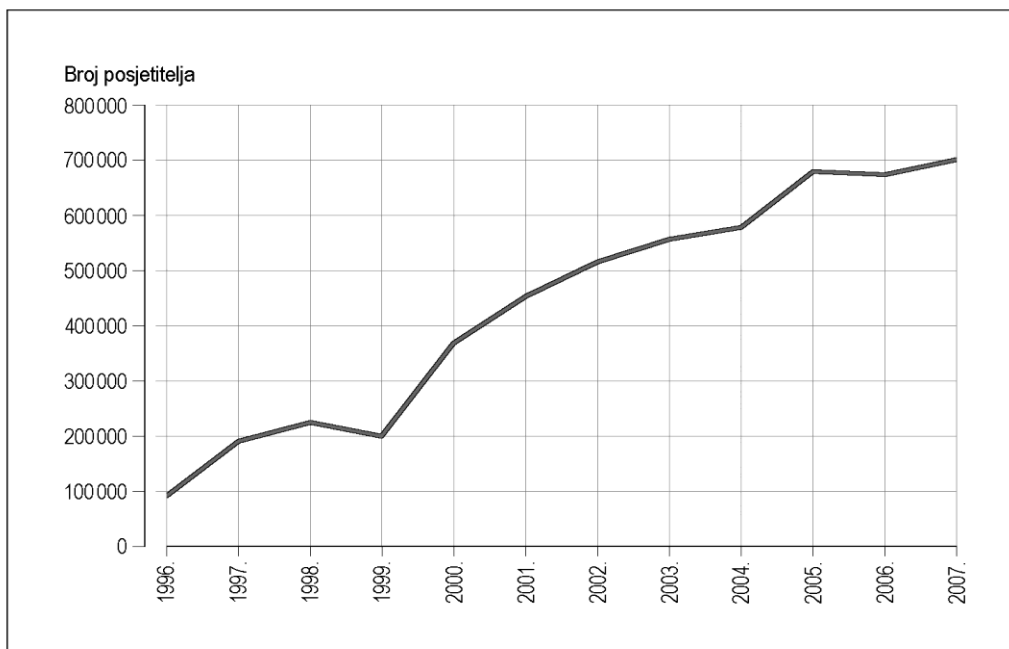
TURISTIČKI RAZVOJ NACIONALNOG PARKA KRKA

Uz Nacionalni park "Plitvička jezera", područje Nacionalnog parka "Krka" najposjećenije je i turistički najjače vrednovano zaštićeno područje u Hrvatskoj. Razlozi tomu počivaju u širokom rasponu privlačnih faktora za posjetitelje, vezanih uz sam temeljni fenomen Parka i ostale karakteristike prirodne osnove te, sekundarno, uz kulturno-povijesne spomenike kojima prostor Parka raspolaže. Osim toga, turističko-geografski položaj Parka ima vrlo povoljne značajke, s obzirom na blizinu snažnog emitivnog područja – obalnih destinacija Šibensko-kninske i susjednih županija, iz kojih odmorišni turisti dolaze u Park ponajviše kao jednodnevni posjetitelji. Uz cestovne prilaze službenim glavnim ulazima: Skradinu, Lozovcu i Roškom slapu, za pristup Parku važna je uloga Skradina kao terminalne luke za nautički promet, što je vrednovano uređenom marinom s više od 200 vezova (Sl. 2.).

Sl. 2. ACI marina u Skradinu; u pozadini most preko Krke na autocesti A1, pušten u promet 2005. godine (snimila: Petra Radeljak, lipanj 2007.)

U predratnom razdoblju procvata masovnog sezonskog turizma na jadranskoj obali, i NP "Krka" posjećivao je veliki broj turista-izletnika, koji je 1988. dostigao maksimum od 385 837 posjetitelja (Knežević-Grubišić, 1997: 288). Ratne posljedice relativno brzo su sanirane; s nešto manje od 100 tisuća u 1996. godini broj posjetitelja povećao se na više od 670 tisuća u 2005. i 2006. godini, odnosno više od 700 tisuća u 2007. Ionako snažnom rastu broja posjetitelja nakon 2004. dodatni impuls dalo je dovršenje dionice autoceste A1 do Splita, s čvorovima Skradin i Šibenik važnima za pristup Parku. Tako se u razdoblju 1996.-2007. godine broj posjetitelja Parka ukupno povećao 7 puta (Sl. 3.).

Sl. 3. Kretanje broj posjetitelja Nacionalnog parka "Krka" u razdoblju od 1996. do 2007. godine

Izvor: [3][12]

Ipak, turističku valorizaciju Parka obilježava izražena sezonalnost godišnjeg hoda posjetitelja⁶ (kao i u susjednom obalnom pojasu) s vršnim opterećenjem u ljetnim mjesecima, i njihova prostorna koncentracija u zoni Skradinskog buka i na otočiću Visovcu, te znatno manje u zoni Roškog slapa. Upravo područja položena uzvodno Krkom u posljednjih nekoliko godina nastoji se jače valorizirati unutar sustava posjećivanja (zona Roškog slapa, manastir "Krka"), a planirano⁷ je uređenje i drugih atraktivnih lokaliteta u Parku (realizira se zona *Burnum*), kao i otvaranje većeg broja porti za posjetitelje. Pet sedrenih slapišta (Miljacka, Rošnjak, Manojlovac, Brljan i Bilušića buk) u turističkom smislu gotovo je neiskorišteno zbog slabije pristupačnosti u kanjonu i hidroenergetskog iskorištavanja.

⁶ Zimski mjeseci iznimno su slabo posjećeni. Primjerice, za 2006. godinu najveći broj posjetitelja zabilježen je u kolovozu (202 345, što je prosječno 6 527 posjetitelja po danu), a najmanji u prosincu (582, što je prosječno 19 posjetitelja po danu).

⁷ prema *Prijedlogu Prostornog plana NP "Krka"*

UTJECAJ TURIZMA NA ODRŽIVI RAZVOJ FUNKCIONALNE REGIJE PARKA

Utjecaj na gospodarsku održivost

Razvoj funkcije rada Parka

Funkcija rada u Nacionalnom parku "Krka" razvijala se proporcionalno njegovom turističkom razvoju. Prije Domovinskog rata Park je zapošljavao 20 stalnih te još 60 sezonskih radnika (Knežević-Grubišić, 1997: 289), što znači da je broj "sezonaca" bio tri puta veći od broja stalno zaposlenih. Analizom *Adresara radnika* (stanje iz kolovoza 2006., Tab. 2.) godine, vidljiv je ukupan porast zaposlenih na 180, s udjelom broja sezonskih radnika nešto nižim od 50%. Budući da se ne radi o stalnom izvoru prihoda kućanstva, tako visokim udjelom sezonskog rada umanjuje se ulogu Parka u socijalno-ekonomskoj transformaciji stanovništva funkcionalne regije.

Tab. 2. Broj zaposlenika Nacionalnog parka "Krka" po naseljima 2006. godine

NASELJE	BR. ZAPOSLENIH	NASELJE	BR. ZAPOSLENIH
Bićine	3	Knin	6
Bilice	4	Konjevrate	1
Bogatić (miljevački)	1	Krapanj	1
Brištane	10	Lišane Ostrovičke	1
Danilo Biranj	2	Lozovac	16
Drinovci	7	Mirlović Zagora	3
Drniš	6	Parčić	2
Dubrava kod Šibenika	8	Radonić ⁸	4
Dubravice	39	Rupe	2
Goriš	4	Siverić	2
Gradina	4	Skradin	3
Ićevo	1	Šibenik	37
Jadrtovac	1	Širitovci	3
Kaočine	1	Trbounje	2
Karalić	1	Unešić	1
Ključ	3	Žaborić	1
UKUPNO		180	

Izvor: [1]

Iz naselja funkcionalne regije Parka u kolovozu 2006. dolazilo je 54% zaposlenika, pri čemu je njihova prostorna distribucija bila neravnomjerna. Niti jedan zaposlenik Parka nije dolazio iz prominske kao ni sjeverozapadne zone, što je pokazatelj vrlo ograničenog utjecaja Parka u

⁸ Radonić (drniški) i Radonić (šibenski) statistički su odvojena naselja, ali dijele isti poštanski broj. Prilikom analize adresa zaposlenika, nije ih bilo moguće razdvojiti pa je prikazani broj zaposlenika zajednički za oba Radonića.

cijelom sjevernom dijelu Regije, dok se približavanjem području oko glavnih ulaza Parka – Skradina, Lozovca i Roškog slapa (zonama turističke posjećenosti) broj zaposlenih po naseljima znatno povećava. Značajno je da čak 1/5 svih zaposlenika Parka dolazi iz Šibenika, gdje je smještena Uprava, a samo 3 naselja – Šibenik, Dubravice (skradinska zona) i Lozovac (šibenska zona) nose više od polovice ukupnog broja zaposlenih.

S daljnjim povećanjem turističkog prometa u Parku opravdano je predvidjeti i daljnje jačanje funkcije rada Parka. Također, može se očekivati modifikacija ovakve prostorne distribucije zaposlenika, povezano s otvaranjem ispostava Uprave Parka u Skradinu i Drnišu te planiranom redistribucijom posjetitelja prema atrakcijama Parka u gornjem toku Krke.

Promjena funkcionalne usmjerenosti

Utjecaj Parka na socio-ekonomsko prestrukturiranje stanovništva Regije

Razvojem industrijskog i tercijarnog društva dolazi do pojačane podjele rada te diferenciranja ljudske aktivnosti u sve veći broj zanimanja. Porast stupnja mehanizacije u proizvodnji uvjetuje opadanje udjela zaposlenih u primarnom sektoru u korist sekundarnog sektora; s vremenom dolazi do pomicanja težišta sa sekundarnog na tercijarni sektor, u kojemu je porast proizvodnosti puno manji, a manjak radne snage stalno prisutan (Ruppert i dr., 1981: 97-98). Domet utjecaja Parka na ovako opisane procese socijalno-ekonomskog prestrukturiranja stanovništva u području funkcionalne Regije može se promatrati u kontekstu jačanja funkcije rada Parka od njegova osnutka i širenju njegove socijalno-ekonomske regije, te u kontekstu promjene apsolutnog broja i udjela zaposlenih po sektorima gospodarske djelatnosti u zonama funkcionalne regije, s obzirom na potencijalne multiplikativne učinke turističke aktivnosti u Parku. Analizom broja zaposlenih po sektorima gospodarske djelatnosti u međupopisnom razdoblju 1991.-2001. (Tab. 3.). uočava se da je 1991. godine šibensku i drnišku zonu karakterizirala struktura zaposlenih III-II-I, dok je u prominskoj, skradinskoj i sjeverozapadnoj zoni sekundarni sektor vodio u broju zaposlenih, a slijedio ga je tercijarni sektor. Ovako izražen sekundarni sektor odražavao je utjecaj Drniša, Knina i Šibenika kao centara rada, odnosno industrijskih pogona u pojedinim naseljima Regije (primjer je tvornica aluminija u Lozovcu, lokacijski vezana uz blizinu hidroelektrana na Krki).

Tab. 3. Struktura zaposlenih prema gospodarskim djelatnostima u zonama Regije Parka 1991. i 2001. godine⁹

Zona	1991.							
	Ukupno	I. SEKTOR		II. SEKTOR		III. SEKTOR		
		Ukupno	%	Ukupno	%	Ukupno	%	Ugost. i turizam % ¹⁰
Drniška zona	240	15	6,3	72	30,0	153	63,8	16 6,7
Prominska zona	124	3	2,4	74	59,7	47	37,9	6 4,8
Skradinska zona	1.152	21	1,8	691	60,0	440	38,2	49 4,3
Šibenska zona	1.444	24	1,7	697	48,3	723	50,1	82 5,7
Sjeverozapadna zona	1.196	69	5,8	566	47,3	561	46,9	31 2,6
UKUPNO	4.156	132	3,2	2.100	50,5	1.924	46,3	184 4,4

Zona	2001.							
	Ukupno	I. SEKTOR		II. SEKTOR		III. SEKTOR		
		Ukupno	%	Ukupno	%	Ukupno	%	Ugost. i turizam %
Drniška zona	170	4	2,4	49	28,8	117	68,8	16 9,4
Prominska zona	38	22	57,9	11	28,9	5	13,2	1 2,6
Skradinska zona	521	23	4,4	150	28,8	348	66,8	58 11,1
Šibenska zona	1.215	17	1,4	409	33,7	789	64,9	82 6,7
Sjeverozapadna zona	87	5	5,7	13	14,9	69	79,3	10 11,5
UKUPNO	2.031	71	3,5	632	31,1	1.328	65,4	167 8,2

Izvori: [7],[8]

Promatranjem stanja 2001. godine ponajprije se uočava da je ukupan broj zaposlenih u funkcionalnoj regiji Parka prepolovljen, pri čemu se apsolutni broj zaposlenih najviše smanjio u sekundarnom sektoru - za gotovo 70% u odnosu na 1991., dok smanjenje u slučaju tercijarnog sektora iznosi 30%. Nadalje, 2001. godine za sve zone izuzev prominske karakteristična je struktura III-II-I sa znatnom relativnom prevagom uslužnih djelatnosti. Treba uzeti u obzir da je većina industrijskih pogona, zbog tehnološke zastarjelosti odnosno izravnih i neizravnih ratnih šteta, radila sa smanjenim kapacitetima ili je potpuno zatvorena. Struktura I-II-III prominske zone posljedica je alarmantne dobne strukture; mlado i zrelo, radno sposobno stanovništvo velikim dijelom napustilo je ta naselja.

U odnosu na 1991. godinu, 2001. udio zaposlenih u turizmu i ugostiteljstvu u odnosu na ukupan broj zaposlenih povećao se u svim zonama izuzev prominske. Međutim, s obzirom na široko rasprostranjenu ugostiteljsku djelatnost koja se bazira na uslugama za lokalno stanovništvo Regije, jedino u slučaju skradinske i šibenske zone to se može dovesti u vezu s utjecajem samih turističkih kretanja. U naseljima skradinske zone razvoj turističke djelatnosti oslanjao se na jako

⁹ Stupac "Ukupno" za 1991. i 2001. godinu ne obuhvaća nepoznate djelatnosti.

¹⁰ Udio u ukupnom broju zaposlenih

cirkuliranje posjetitelja Nacionalnog parka, dok je u slučaju naselja šibenske zone promatrane 2001. godine u prvom redu riječ bila o utjecaju odmorišno-boravišnog oblika turizma kao i u drugim obalnim destinacijama.

Odraž turističkog prometa na području Nacionalnog parka "Krka" u funkcionalnoj usmjerenosti Regije u najnovijem razdoblju iščitava se iz kretanja broja ostvarenih noćenja, ali i raspona turističkih kapaciteta i sadržaja za posjetitelje u pojedinim naseljima Regije. U naseljima skradinske zone (obuhvaćeni su Skradin, Skradinsko Polje i Bićine)¹¹ u razdoblju od 2002. do 2007. broj dolazaka turista ukupno je povećan za 22% te je 2007. godine iznosio 50.680, dok se broj ostvarenih noćenja u istom razdoblju ukupno povećao za gotovo 42%, dosegovši 2007. godine 69.794 ostvarena noćenja. Također, broj kreveta u privatnom smještaju na skradinskom području povećan je za 99% u razdoblju od 2002. do 2008. godine. U naseljima šibenske zone Regije Parka (obuhvaćeni su Raslina, Zaton, Lozovac i Bilice)¹² ostvaruje se manji broj noćenja nego na skradinskom području (2007. ukupno 18.956), uz ukupni porast od 2005. godine za 51%. Utjecaj Parka na ove pokazatelje turističke aktivnosti i dalje je neosporiv u slučaju skradinskih naselja, kojima se pridružuje i Lozovac (kao naselje šibenske zone), s obzirom na činjenicu da su Skradin i Lozovac dva najfrekventnija ulaza u Park. Poziciju Skradina u turističkom smislu dodatno ojačava marina za nautički promet. Međutim, Bilice, Raslina i Zaton, unatoč svom položaju na Prukljanskom jezeru, tj. na ruti nautičara koji plove prema Skradinu, ipak su prevladavajuće u sferi utjecaja turističkih kretanja u obalnom pojasu te tako ulaze u skupinu obalnih destinacija s odmorišnim oblikom turizma.

Utjecaj Parka na specijalizaciju i komercijalizaciju poljoprivrede u Regiji

Turizam, kao fenomen sa snažnim utjecajem u prostoru, ima multiplikativno djelovanje na razvoj niza drugih gospodarskih djelatnosti, koje turističko tržište koriste za plasiranje svojih proizvoda i usluga. Među ovakve gospodarske djelatnosti ubraja se i poljoprivreda; pod utjecajem turizma poljoprivredu zahvaćaju strukturne mijene u kontekstu specijalizacije poljoprivredne proizvodnje i prilagođavanja potrebama turističkog tržišta. Imajući u vidu da je broj posjetitelja u Parku u razdoblju nakon Domovinskog rata usedmerostručen, mogući učinci tako povećanog turističkog prometa na procese specijalizacije i komercijalizacije poljoprivrede u

¹¹ Podaci Turističke zajednice grada Skradina

¹² Podaci Turističke zajednice grada Šibenika (za Lozovac, Raslinu i Zaton); Priopćenja, Turizam, Kumulativni podaci u 2005., 2006. i 2007., 4.4.2/11, www.dzs.hr (za Bilice)

funkcionalnoj regiji ispitani su metodom istraživačkog razgovora s poljoprivrednicima koji svoje proizvode prodaju unutar granica Parka. Pritom je intervjuirano dvoje poljoprivrednika koji nude proizvode na štandovima u zoni Skradinskog buka te dvojica vlasnika turističkih seljačkih obiteljskih gospodarstava koji posjeduju ugostiteljske objekte u zoni Roškog slapa. Sintezom njihovih odgovora mogu se izvesti sljedeći zaključci:

- na području Parka poljoprivrednici nude proizvode iz vlastite proizvodnje u okviru štandova odnosno ugostiteljskih objekata;
- štandovi su postavljeni na privatnoj parceli u zoni Skradinskog buka, a prodaja proizvoda nije u nadležnosti Parka niti ih Park otkupljuje;
- u okviru štandova domaće proizvode (svježe i sušeno voće te maslinovo ulje) turistima nude poljoprivrednici iz skradinske i šibenske zone Regije;
- ugostiteljski objekti u zoni Roškog slapa vezani su uz turistička seljačka obiteljska gospodarstva s poljoprivrednom proizvodnjom lociranom u Brištanima i Karaliću (miljevačka sela), a nude suhomesnate, mliječne i alkoholne proizvode;
- ponuda proizvoda u Parku u oba primjera je sezonska, od travnja do listopada, i samo je jedan od izvora prihoda kućanstava ispitanika;
- pod utjecajem Parka još uvijek se ne događa specijalizacija i komercijalizacija poljoprivrede, ali lokalni proizvođači koriste turistički frekventnije zone u Parku za plasiranje svojih proizvoda.

Od 2001., kada su registrirana prva turistička seljačka obiteljska gospodarstva na području Šibensko-kninske županije, bilježi se stalno povećanje njihova broja, a trenutno ih je registrirano¹³ 38 na obali, otocima i u zagorskom dijelu Županije. Uz 6 ovakvih gospodarstava u drniškoj zoni, po 4 su registrirana u skradinskoj i šibenskoj zoni Regije Nacionalnog parka "Krka" (Tab. 4.).

Tab. 4. Broj registriranih turističkih seljačkih obiteljskih gospodarstava u naseljima Regije 2007. godine

NASELJE	BROJ TSOG
Bićine	1
Skradin	3
Bogatić (miljevački)	1
Brištane	2
Drinovci	1
Pakovo Selo	2

¹³ Registar TSOG Šibensko-kninske županije 30.11.2007., Sektor za turizam Hrvatske gospodarske komore

Goriš	1
Konjevrate	1
Lozovac	1
Raslina	1
UKUPNO	14

Izvori: [13]

Po definiciji turističko seljačko gospodarstvo mora imati odgovarajuću poljoprivrednu proizvodnju (ratarstvo, stočarstvo, vinogradarstvo, voćarstvo, povrtlarstvo, pčelarstvo i sl.), organizirano gospodarsko dvorište i stambene i gospodarske zgrade koje u jednom dijelu imaju uređene prostorije za boravak turista sa suvremenim smještajnim komforom. Na nekim seljačkim gospodarstvima turistima se može nuditi samo prehrana ili prodaja poljodjelskih proizvoda i prerađevina (Cetinski, Kušen, 1995: 9). Prema podacima *Hrvatske gospodarske komore*, na području Šibensko-kninske županije prevladavaju usluge prehrane (svi TSOG) i vinotočja (36 TSOG) u vidu raznih restorana, konoba i sl. (pri čemu se može pretpostaviti da se pretežno radi o dislociranoj poljoprivrednoj proizvodnji). Samo 11 gospodarstava pruža usluge smještaja¹⁴, a ova gospodarstva uglavnom se nalaze u zagorskom dijelu Županije, te njih 6 u naseljima funkcionalne regije Parka šibenske i drniške zone (Konjevrate, Raslina, Bogatić milj., Brištane, Drinovci, Pakovo Selo).

Pojava i (iako sporo) povećanje broja registriranih turističkih seljačkih obiteljskih gospodarstava u funkcionalnoj regiji predstavlja širenje ponude proizvoda tradicionalne poljoprivredne proizvodnje za posjetitelje Parka, s jedne, ali i odmorišne turiste iz obalnih destinacija, s druge strane.

Utjecaj Parka na sezonsku mijenu centralnih funkcija

Turizam je fenomen sa snažnim i sveobuhvatnim prostornim utjecajem, no s obzirom na prevladavajuće sezonski karakter turističke aktivnosti taj utjecaj ima specifična obilježja, napose u smislu funkcionalne organizacije prostora. Budući da i turističku valorizaciju Nacionalnog parka karakterizira neravnomjeran godišnji hod posjetitelja koji doseže vrhunac u ljetnim mjesecima, provedeno je terensko anketno istraživanje (uz korištenje metode istraživačkog razgovora) u svrhu ispitivanja sezonskog pulsiranja centralnih funkcija pod utjecajem turističke aktivnosti u Parku. Pritom su kao reprezentativne odabrane zdravstvena i funkcija opskrbe. U postupku ispitivanja zdravstvene funkcije proveden je intervju s voditeljima ambulante i ljekarne

¹⁴ Naselja u kojima su locirana TSOG koja pružaju usluge smještaja su: Bogatić (milj.), Brištane, Drinovci, Đevrske, Gornje Utore, Kadina Glavica, Pakovo Selo, Radonić, Raslina, Ridane, Ružić.

u Skradinu, a dobiveni odgovori pokazali su značajno sezonsko pulsiranje zdravstvene funkcije. Ljekarna bilježi povećanje broja pacijenata u ljetnim mjesecima za 40%, pri čemu se ovo povećanje uglavnom odnosi na turiste, nautičare i posjetitelje Nacionalnog parka. Sukladno tome, financijski promet u ljekarni povećava se za 100% u ljetnim mjesecima, što se ne odnosi na lijekove na recept, već na ručnu prodaju. Također, znakovito je da 70% artikala koji se prodaju u ljetnom razdoblju su preparati za zaštitu kože. Ambulanta je nadležna za lokalno stanovništvo s područja grada Skradina, vikendaše, korisnike ACI marine i posjetitelje Nacionalnog parka. Broj pacijenata u ljetnim i zimskim mjesecima ujednačen je (varira između 1 200 i 1 300 pacijenata mjesečno), no tijekom ljetnih mjeseci u broju pacijenata veći je udio turista, dok je u zimskim mjesecima veći udio lokalnog stanovništva¹⁵.

Sezonsko pulsiranje funkcije opskrbe ispitano je anketom provedenom među zaposlenicima u trgovinama mješovitom robom u odabranim naseljima: Konjevratima i Lozovcu (šibenska zona funkcionalne regije), Skradinu te Bristanima i Drinovcima (drniška zona) (Tab. 5.).

Tab. 5. Rezultati anketnog istraživanja u trgovinama mješovitom robom u odabranim naseljima Regije Parka¹⁶

Trgovina	Naselje	Mjeseci s najmanjim brojem kupaca	Mjeseci s najvećim brojem kupaca	Ljetnom povećanju broja kupaca pridonose:	Broj zaposlenih u trgovini	Povećanje financ. prometa ljeti
1.	Konjevrate	veljača, listopad	lipanj, srpanj, kolovoz	vikendaši; manje turisti	2 (ljeti se ne povećava)	50%
2.	Konjevrate	siječanj, veljača, listopad, studeni	srpanj, kolovoz	vikendaši	2 (ljeti se ne povećava)	20%
3.	Lozovac	od listopada do ožujka	srpanj, kolovoz	više turisti, manje lokalno stanovništvo	4, ljeti 6 - 7	30%
4.	Lozovac	siječanj, veljača	lipanj, srpanj, kolovoz	više lok. stanovništvo, manje turisti	4 (ljeti se ne povećava)	20-30%
5.	Lozovac	siječanj, veljača, ožujak	lipanj, srpanj, kolovoz	-	3, ljeti 3 - 4	-
6.	Lozovac	/	srpanj, kolovoz	uglavnom turisti, manje lok. stan.	1 (ljeti se ne povećava)	-
7.	Skradin	od studenog do veljače	srpanj, kolovoz	vikendaši	6, ljetno povećanje po potrebi	-
8.	Skradin	od prosinca do ožujka	lipanj, srpanj, kolovoz	turisti	4 (ljeti se ne povećava)	-
9.	Skradin	zimski mjeseci	lipanj, srpanj, kolovoz	turisti	4, ljeti 6	50%
10.	Bristane	siječanj, veljača	lipanj, srpanj, kolovoz	vikendaši	2 (ljeti se ne povećava)	30%
11.	Drinovci	siječanj	lipanj, srpanj, kolovoz	vikendaši, turisti	2 (ljeti se ne povećava)	30%

Izvor: Anketni upitnik

¹⁵ Prisutan je problem slabe opremljenosti ambulate pa se za sve veće intervencije pacijenti upućuju u Šibenik. Budući da u ambulanti rade po jedna liječnica i medicinska sestra, pomoć im pruža patronažna sestra i liječnik iz Šibenika (za noćno dežurstvo).

¹⁶ Znakom "-" naznačeno je da ispitanici nisu bili voljni odgovoriti na određeno pitanje.

Analizom rezultata anketnog istraživanja može se zaključiti sljedeće:

- trgovine mješovitom robom u odabranim naseljima najmanji broj kupaca imaju u zimskim mjesecima, a najveći broj kupaca u ljetnim mjesecima. Povećanje financijskog prometa u ljetnim mjesecima varira između 20 i 50%, a tome pridonose vikendaši¹⁷, lokalno stanovništvo i turisti (posjetitelji Nacionalnog parka te turisti u tranzitu);
- posjetitelji Nacionalnog parka participiraju u ljetnom povećanju broja kupaca u svim odabranim naseljima, osim u Brištanima (što se može objasniti njihovim položajem ipak izvan glavnih ruta kojima se kreću turisti na putu prema otočiću Visovcu i Roškom slapu, glavnim atrakcijama Parka u drniškoj zoni);
- ljetnom povećanju prometa u Skradinu i Lozovcu (uglavnom) više doprinose posjetitelji Parka, budući da se nalaze u neposrednoj blizini najfrekventnijih ulaza;
- u Konjevratima i Drinovcima ljetnom povećanju prometa više doprinose vikendaši. Participacija posjetitelja Nacionalnog parka u ljetnom povećanju prometa u slučaju Drinovaca određena je položajem na jednoj od cestovnih ruta prema Visovačkoj brini i Visovcu. U slučaju Konjevrata radi se o položaju na cesti Drniš – Šibenik kao važnoj prometnici za pristup Parku, ali i za povezivanje zaleđa i obale; s obzirom na to, u povećanju broja kupaca i financijskog prometa u Konjevratima sudjeluju posjetitelji Parka, ali i turisti u tranzitu.

Anketno istraživanje pokazalo je kako je za sva odabrana naselja karakteristično sezonsko pulsiranje funkcije opskrbe, čemu u većoj ili manjoj mjeri doprinose posjetitelji Nacionalnog parka; to je logična posljedica njihovog položaja na rutama koje turisti koriste na putu prema najvažnijim atrakcijama Parka.

Utjecaj na društvenu održivost

Društvena zajednica temeljna je komponenta razvoja svakoga prostora, a o demografskim procesima koji je karakteriziraju te njenim sociopsihološkim obilježjima ovisi implementacija svake gospodarske djelatnosti. Svakako, po zakonu isprepletenosti i međuučućaja gospodarskih i demografskih procesa, takva djelatnost jednom primijenjena ima značajan utjecaj na daljnji

¹⁷ Treba napomenuti da su ispitanici često miješali pojmove "vikendaši" i "lokalno stanovništvo", budući da su vikendaši uglavnom porijeklom vezani uz ova naselja. Zato se nije moglo razlučiti koliko povećanom broju kupaca pridonose vikendaši u odnosu na lokalno stanovništvo koje u tim naseljima prebiva tokom cijele godine, a također naginje povećanoj potrošnji u ljetnim mjesecima.

demografski razvoj i obilježja prostora. S ciljem definiranja tijeka demografskog razvoja u funkcionalnoj regiji Parka, u međupopisnim razdobljima 1981.-1991. i 1991.-2001. godine analizirano je opće (ukupno) kretanje stanovništva u zonama Regije; na taj način razmatrana je popisna godina prije proglašenja Nacionalnog parka (tj. snažnog rasta turističkog prometa), te popisne godine neposredno prije i nakon Domovinskog rata, kako bi se razlučili ovi utjecaji na demografske procese u Regiji. Nadalje, analiziran je dobni sastav stanovništva 2001. godine kao potencijalni inhibitor cjelokupnoga održivog razvoja ovoga prostora.

Iz Tab. 6. vidljivo je da sve zone funkcionalne regije Parka izuzev šibenske pokazuju negativno ukupno kretanje stanovništva u oba međupopisna razdoblja. U prvom razdoblju gubitak stanovništva iznosi između 5% (sjeverozapadna) i 20% (prominska zona), dok se u drugom međupopisnom razdoblju povećao na 35%, do gotovo 70% (prominska zona). Jedino je šibenska zona zadržala pozitivnu ukupnu promjenu broja stanovnika, iako nešto manju u drugom razdoblju.

**Tab. 6. Opće kretanje stanovništva u zonama Regije Parka
1981.-1991. te 1991.-2001. godine¹⁸**

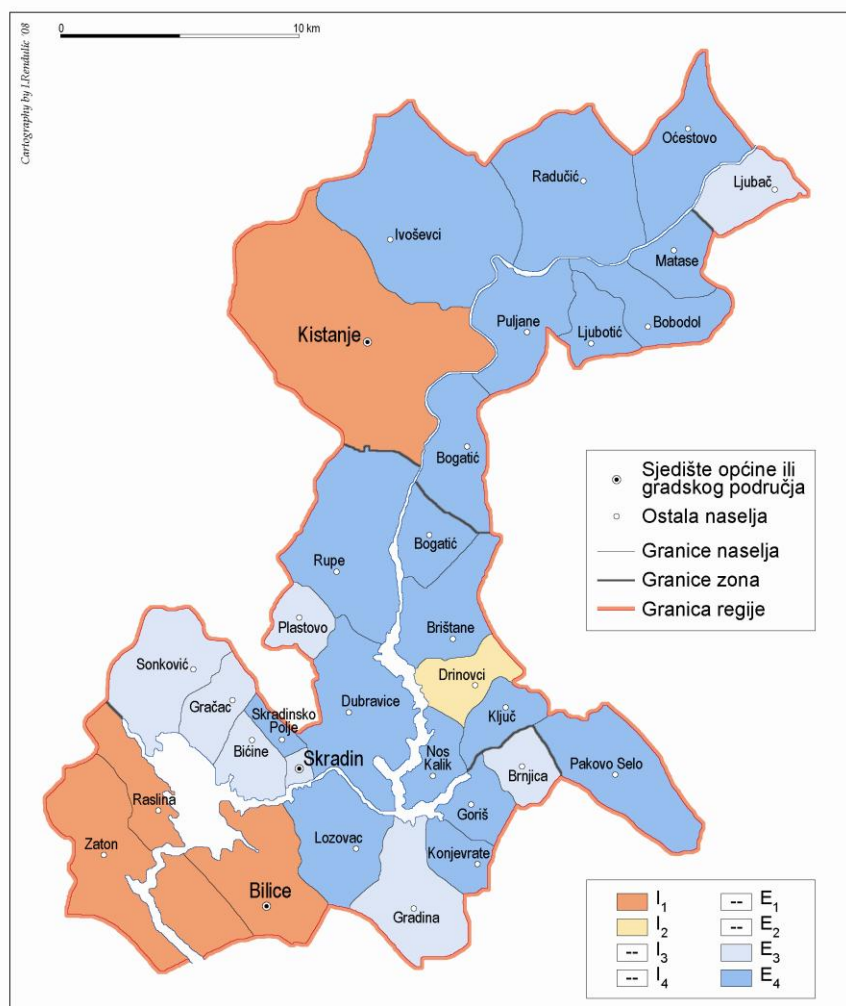
Zona	Broj stanovnika		Stopa ukupne promjene	Stopa prirodne promjene	Tip općeg kretanja stanovništva
	1981.	1991.			
Drniška zona	1.870	1.675	-10,4	-0,8	E ₄
Prominska zona	1.011	816	-19,3	-1,0	E ₄
Skradinska zona	5.192	4.635	-10,7	0,0	E ₄
Šibenska zona	4.773	4.931	3,3	0,0	I ₁
Sjeverozapadna zona	4.220	4.003	-5,1	-0,2	E ₄
UKUPNO	17.066	16.060	-5,9	-0,2	E₄

Zona	Broj stanovnika		Stopa ukupne promjene	Stopa prirodne promjene	Tip općeg kretanja stanovništva
	1991.	2001.			
Drniška zona	1.675	1.083	-35,3	-0,4	E ₄
Prominska zona	816	267	-67,3	-0,6	E ₄
Skradinska zona	4.635	2.826	-39,0	-0,2	E ₄
Šibenska zona	4.931	5.011	1,6	-0,2	I ₂
Sjeverozapadna zona	4.003	2.580	-35,5	-0,1	E ₄
UKUPNO	16.060	11.767	-26,7	-0,2	E₄

Izvori: [6], [2], [9], [16]

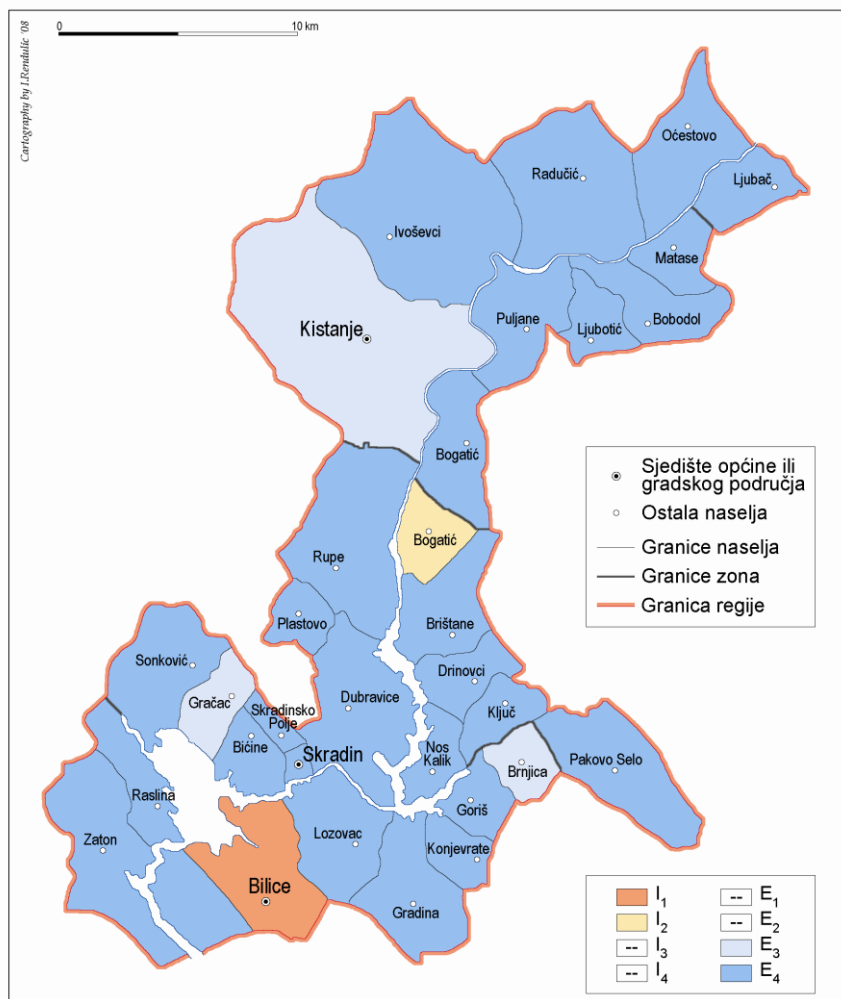
Nadalje, pobližom analizom na razini naselja utvrđeno je da u oba međupopisna razdoblja najveći dio naselja karakteriziraju egzodusni tipovi¹⁹ E₃ i E₄ općeg kretanja stanovništva, dakle *izrazita depopulacija* ili *izumiranje* (Sl. 4a. i 4b.).

¹⁸ Radi vremenskog usklađivanja podataka prirodnog kretanja stanovništva s međupopisnim intervalom, broj rođenih i umrlih 1981. umanjen je za četvrtinu (koliko otpada na razdoblje do 31.3.), a broj rođenih i umrlih 1991. umanjen je za tri četvrtine. Isto je učinjeno i za međupopisno razdoblje 1991.-2001.

Sl. 4a. Tipovi općeg kretanja stanovništva u naseljima Regije Parka 1981. - 1991.
Izvori: [6], [2], [16]

¹⁹ Tipovi općeg kretanja stanovništva mogu biti egzodusni (od E₁ do E₄) i imigracijski tipovi (od I₁ do I₄), ovisno o tome je li migracijska bilanca pozitivna ili negativna te kakav je njezin intenzitet (Friganović, 1990: 101).

Sl. 4b. Tipovi općeg kretanja stanovništva u naseljima Regije Parka 1991. - 2001.

Izvori: [2], [9], [16]

U razdoblju 1981.-1991. iznimku predstavljaju Kistanje, Bilice, Raslina i Zaton, koji pripadaju tipu I₁ općeg kretanja stanovništva (*porast imigracijom*), te Drinovci, koje karakterizira tip I₂ (*obnova imigracijom*). Pozitivne trendove u Bilicama, Raslini i Zatonu moguće je objasniti njihovom orijentacijom na Šibenik kao relativno snažan centar rada. No, u razdoblju 1991.-2001. godine dolazi do daljnjeg pogoršanja demografskih prilika pri čemu su gotovo sva naselja (izuzev Bilica i miljevačkog Bogatića) označena *izrazitom depulacijom ili izumiranjem*.

U funkcionalnoj regiji Parka (kao i Šibensko-kninskoj županiji u cjelini) manji je udio mladih i zrelih dobnih skupina stanovništva te znatno veći udio starog stanovništva u odnosu na iste vrijednosti za Republiku Hrvatsku (Tab. 7.), što je uzrokovano prije svega dugotrajnom depulacijom naselja Regije Parka.

Tab. 7. Dobni sastav stanovništva u zonama Regije Parka, Šibensko-kninskoj županiji i Republici Hrvatskoj 2001. godine

Prostorna cjelina	Ukupan broj stanovnika	Udio dobnih skupina stanovništva (%)			Indeks starosti
		Mlado (0-19 god.)	Zrelo (20-59 god.)	Staro (>60 god.)	
Drniška zona	1.083	19,0	41,4	39,6	208,8
Prominska zona	267	7,5	28,7	63,8	845,0
Skradinska zona	2.826	19,3	47,2	33,5	173,9
Šibenska zona	5.011	22,4	51,9	25,7	114,7
Sjeverozapadna zona	2.580	26,4	38,7	34,9	132,1
Ukupno Regija Parka	11.767	21,9	46,4	31,7	145,0
Šibensko-kninska županija	112.891	23,3	50,4	26,3	113,1
Republika Hrvatska	4.437.460	23,8	54,5	21,6	90,7

Izvor: [9]

Indeks starosti pokazuje *izrazito duboku starost* (prema Nejašmić, 2005: 181) svih zona funkcionalne regije te Šibensko-kninske županije. Prag za ovu, najvišu, kategoriju je vrijednost indeksa iznad 100. Na primjeru prominske zone to znači 845 starih na 100 mladih stanovnika! U naseljima ostaje malobrojno stanovništvo nepovoljnog dobnog sastava i obrazovne strukture, što postaje ograničavajući čimbenik daljnjeg razvoja. Uzroke ovakvom stanju treba tražiti i u disperznoj naseljenosti i slabo razvijenom sustavu mikroregionalnih središta, koja bi pružala "logističku" potporu stanovništvu malih naselja (Nejašmić, Štambuk, 2003: 470); nešto bolje stanje u naseljima šibenske zone tako se može pripisati snazi Šibenika kao regionalnog središta. Domovinski rat samo je potencirao već ionako negativne demografske procese, a razvoj pratećih funkcija Nacionalnog parka "Krka" za sada nema značajnog utjecaja na njihovo zaustavljanje ili usporavanje.

Utjecaj na ekološku održivost

Ekološki održiv onaj je razvoj koji poštuje prihvatni kapacitet, tj. sposobnost okoliša da podnese onečišćenje i iscrpljivanje prirodnih izvora. U slučaju zaštićenih područja to dobiva novu dimenziju; budući da su ona obično vrlo atraktivna za posjećivanje, a turističko-rekreativna funkcija jedna je od njihovih osnovnih namjena, iznimno je važno da se ona implementira na način i u stupnju koji neće narušiti izvorne prirodne i kulturne kvalitete. Utjecaj turističkog prometa odražava se u okolišu Nacionalnog parka "Krka" prije svega u prevelikoj sezonskoj

opterećenosti dijelova Parka (Skradinskog buka i Visovca) kao posljedici neravnomjerne prostorne distribucije posjetitelja i pojedinim neprikladnim rekreacijskim aktivnostima na području Parka (Sl. 5.). S 11 593 posjetitelja Skradinski buk 18. kolovoza 2005. prešao je granicu saturacije od 10 500 posjetitelja (Marguš, 2007: 1110).

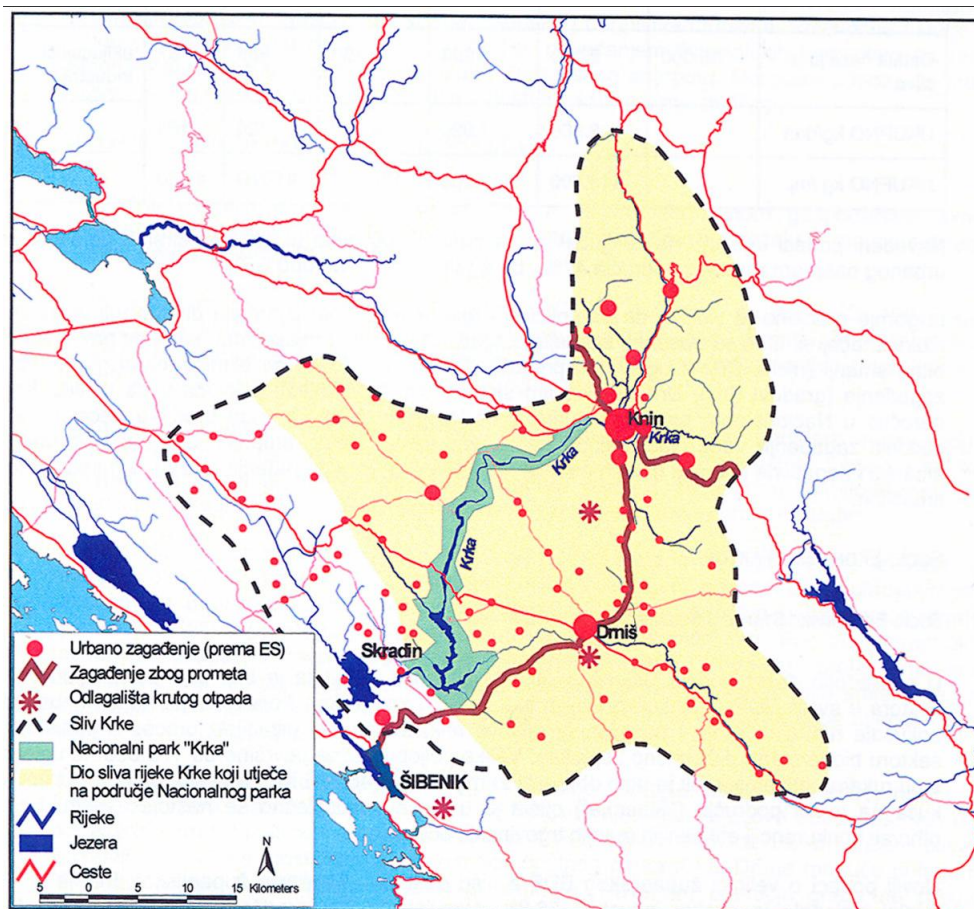

Sl. 5. Primjer neprikladnih rekreacijskih aktivnosti u Parku: koncentracija kupaca kod Skradinskog buka
(snimila: Petra Radeljak, kolovoz 2006.)

Među probleme ekološke održivosti Parka u širem smislu ubraja se zbrinjavanje otpadnih voda naselja, osobito Knina i Drniša; ovakav utjecaj vidljiv je u porastu sadržaja organske tvari (Vojvodić i dr., 2007: 844), povišenim koncentracijama metala (Omanović i dr., 2007: 867) te povećanju broja bakterija u mikrobiološkim analizama (Kapetanović i dr., 2007: 993) u vodi Krke nizvodno od Knina. Nadalje, u slivnom području Krke (Sl. 6.) locirana su dva odlagališta otpada: Moseć i Mala Promina, no u tijeku je uređenje regionalnog odlagališta u Bikarcu kod Šibenika kao konačno rješenje u gospodarenju otpadom za cijelu Šibensko-kninsku županiju.

Na ekološku održivost Parka konačno utječe i oduzimanje vode za regionalne vodovode u zoni samog temeljnog fenomena, kao i hidroenergetsko iskorištavanje na području Parka (trenutno su u funkciji hidroelektrane "Miljacka", "Roški slap" i "Jaruga II"), koje oduzima vodu slapovima i ugrožava ih i biološki²⁰ i estetski.

²⁰ Glavni ekološki čimbenici za razvitak i opstanak životnih zajednica na barijerama su brzina strujanja i temperatura vode, koncentracija otopljenog kisika i ugljičnog dioksida te sadržaj organskih tvari u vodi, što pokazuje koliko su opasni svi zahvati na

Sl. 6. Ugroženost slivnog područja Krke zagađenjem iz naselja i odlagalištima krutog otpada²¹

Suvremena obilježja i perspektiva održivog razvoja

Metoda SWOT analize predstavlja razmatranje određene pojave s četiri aspekta: sadašnjih prednosti i nedostataka, mogućnosti koje se pojavljuju te ograničenja, odnosno prijetnji daljnjem razvoju. Na ovaj način sagledan je utjecaj Parka na glavne sastavnice održivog razvoja funkcionalne regije Parka: gospodarstvo-stanovništvo-okoliš (Tab. 8.).

sedrenim barijerama koji mijenjaju hidrološke prilike (pogotovo u doba niskih protoka), kao i potencijalno onečišćenje otpadnim vodama, koje sprječava izlučivanje kristala te smanjuje koncentraciju otopljenog kisika (Habdija, Primc-Habdija, 2006: 55-56).

²¹ Izvor: Predinvesticijska studija za upravljanje krutim i tekućim otpadom u NP "Krka", Svjetska banka, METAP, Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja, 2002. (iz: Kušen i dr., 2003: 25)

Tab. 8. SWOT analiza održivog razvoja Nacionalnog parka "Krka" i njegove Regije

• PREDNOSTI (STRENGTHS)	• NEDOSTACI (WEAKNESSES)
○ zapošljavanje lokalnog stanovništva ○ obogaćivanje turističke ponude Šibensko-kninske županije ○ reguliranje zaštite rijeke Krke	○ slaba razvojna povezanost Parka i Regije ○ veliki udio sezonskog zapošljavanja ○ ugroženost temeljnog fenomena nizom čimbenika
• MOGUĆNOSTI (OPPORTUNITIES)	• OGRANIČENJA (THREATS)
○ ravnomjernija turistička valorizacija Parka ○ poticaj razvoju raznih oblika ruralnog turizma u širem prostoru ○ zapošljavanje lokalnog stanovništva izradom suvenira ○ sufinanciranje infrastrukturnih projekata ○ stipendiranje mladih ○ radionice za lokalno stanovništvo	○ populacijsko prажnjenje naselja Regije ○ dobna struktura stanovništva Regije ○ nedostatak lokalne inicijative

Režimom Nacionalnog parka reguliran je opseg i kvalitativne značajke zaštite rijeke Krke i područja oko nje. Među osnovne funkcije zaštićenih područja ubraja se turističko-rekreativna funkcija, a potreba za rekreacijom u područjima očuvane prirode i privlačnih pejzažnih karakteristika u posljednjim desetljećima sve je prisutnija. Nacionalni park "Krka" tako kao snažan privlačni faktor pridonosi obogaćivanju turističke ponude cijele Šibensko-kninske županije. Lokalno stanovništvo zapošljava se u nizu pratećih funkcija Parka, međutim, razvojna povezanost Parka i njegove Regije ipak nije dovoljno jaka, osim u skradinskoj i djelomice šibenskoj zoni. Temeljni fenomen Parka ugrožen je ispuštanjem otpadnih voda, posebice Knina i Drniša, lokacijom odlagališta otpada unutar slivnog područja Krke te vodoopskrbnim i hidroenergetskim iskorištavanjem na području Parka. Ugrožavajući čimbenici su i prevelika dnevna koncentracija posjetitelja u pojedinim točkama te neprikladne turističko-rekreacijske aktivnosti u Parku.

S druge strane, s rasterećenjem zona Skradinskog buka i Visovca, i jačom turističkom valorizacijom područja u gornjem toku Krke, može se očekivati veći utjecaj Parka u drniškoj, te prominskoj i sjeverozapadnoj zoni. Park bi se mogao više uključiti u razvojne procese u Regiji ulaganjem u infrastrukturne projekte, zapošljavanjem lokalnog stanovništva na izradi i prodaji turističkih suvenira, poticanjem razvoja selektivnih oblika ruralnog turizma u širem prostoru te mogućnosti smještaja za posjetitelje Parka kako bi se oni više dana zadržali u ovom području i više doprinijeli lokalnoj ekonomiji (primjerice, otkupom autohtonih poljoprivrednih proizvoda). Ograničavajući čimbenik razvoja jest i dalje snažno populacijsko prажnjenje najvećeg dijela funkcionalne regije. Budući da je migracija po svom karakteru selektivna, stanovništvo koje ostaje nepovoljne je dobne i obrazovne strukture pa teško može biti nositelj razvojnog oporavka

prostora. Mogućnost u ovom smjeru je organizacija edukativnih radionica za stanovništvo, ali i stipendiranje mladih uz poticaj da se po završetku školovanja zadrže u Regiji.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA I ZAKLJUČAK

Na temelju provedenog istraživanja o utjecaju turizma na održivi razvoj funkcionalne regije Nacionalnog parka Krka moguće je uopćiti sljedeće zaključne postavke:

- Potvrđena je hipoteza o dinamičnom razvoju turizma u Nacionalnom parku Krka, ali ne i o njegovoj ulozi kao važnog čimbenika razvoja i transformacije svoga užeg i šireg okruženja. S obzirom na veliki udio sezonskog zapošljavanja, neravnotežu u prostornoj distribuciji zaposlenika u naseljima funkcionalne regije, kao i neravnomjernu turističku valorizaciju područja Parka, razvoj turizma i pratećih funkcija u Parku još uvijek ne utječe značajno na procese socijalno-ekonomskog prestrukturiranja stanovništva Regije. Tendencije takvog razvoja vidljive su samo na prostoru skradinske i šibenske zone.
- Unatoč plasiranju odgovarajućih poljoprivrednih proizvoda u Parku, rastući turistički promet nije signifikantno utjecao na komercijalizaciju i specijalizaciju poljoprivrede na području njegove funkcionalne regije;
- Iako se broj djelatnika u Parku višestruko povećao u odnosu na predratno razdoblje, zbog visoke zastupljenosti sezonskog zapošljavanja njegova funkcija rada ima ograničen utjecaj na socijalno prestrukturiranje i stabilizaciju naseljenosti u Regiji. To se posebno odnosi na sjeverni dio Regije, iz kojeg 2006. nije dolazio nijedan zaposlenik Parka. Oko glavnih ulaza u Park – Skradina, Lozovca i Roškog slapa - broj zaposlenih po naseljima se povećava.
- Potpuno je potvrđena hipoteza o pulsiranju centralnih funkcija u naseljima funkcionalne regije pod utjecajem turističke djelatnosti u Parku. Pokazalo se to na primjeru zdravstvene funkcije i funkcije opskrbe: njihova sezonalnost vezana je uz veliku koncentraciju posjetitelja Parka u ljetnim mjesecima. Pokazalo se i da je utjecaj posjetitelja Parka veći u Skradinu i Lozovcu – naseljima položenima u neposrednoj blizini dva turistički najfrekventnija ulaza u Park, a smanjuje se izvan glavnih ruta koje koriste posjetitelji.
- Naposljetku, potvrđena je i hipoteza o nepovoljnom utjecaju turističkog prometa na okoliš Parka, što se očituje u prekomjernoj opterećenosti pojedinih njegovih užih zona (Skradinski buk, Visovac), neprikladnim rekreacijskim aktivnostima u području temeljnog fenomena (Skradinski

buk), akutnom problemu zbrinjavanja otpadnih voda (Knin, Drniš), odnosno odlaganju otpada na području cijele funkcionalne regije Parka, ali i njegova šireg okruženja.

Iz izloženog se nedvojbeno nameće zaključak o postojanju razmjerno značajnih problema održivog razvoja na cijelom području funkcionalne regije Parka. Oni su prostorno diferencirani i različitog su intenziteta. Pritom je najkritičnija komponenta održivog razvoja u užem području zaštite preopterećenost prostora, odnosno narušavanje okoliša, u njegovu užem okruženju – gospodarska održivost (kao rezultat drastičnog smanjenja broja radnih mjesta), a u širem – demografska stabilnost (većina naselja i jedinica lokalne samouprave zahvaćene su procesom demografskog izumiranja).

Naznačeni problemi održivog razvoja funkcionalne regije Nacionalnog parka Krka nalažu potrebu radikalne promjene postojeće prostorno-funkcionalne organizacije Parka s ciljem njegove aktivnije uloge u usklađenijem razvoju, odnosno društvenoj, gospodarskoj i ekološkoj održivosti šireg prostora. Većem utjecaju turizma na razvoj i preobrazbu Regije nedvojbeno će pridonijeti planirano proširivanje sustava posjećivanja zone temeljnog fenomena s većim brojem ulaza u Park. No, potpunija prostorno-funkcionalna reorganizacija nužno mora uključiti i djelotvorno rješavanje problema onečišćavanja riječnog sustava, uz «regionalni pristup» na razini Šibensko-kninske županije.

LITERATURA

1. Bralić I., 2000: Turizam i nacionalni parkovi u Hrvatskoj, Turizam, 48(4), 373-378
2. Cetinski V., Kušen E., 1995: Mjesto i uloga ruralnog turizma u strategiji razvoja hrvatskog turizma, u Razvoj ruralnog turizma u kontinentalnom dijelu Hrvatske, zbornik radova, Hrvatski farmer, Zagreb, 1-9
3. Friganović M., 1990: Demogeografija: stanovništvo svijeta, Školska knjiga, Zagreb
4. Habdija I., Primc-Habdija B., 2006: Ekološka obilježja biocenoza na travertinskim barijerama u rijeci Krki, u Marguš D. (ur.) Nacionalni park "Krka": Prirodoslovni vodič, Javna ustanova "Nacionalni park Krka", 45-56
5. Kapetanović D. i dr., 2007: Mikrobiološka kvaliteta vode rijeke Krke, u Marguš D. (ur.) Simpozij Rijeka Krka i Nacionalni park "Krka", prirodna i kulturna baština, zaštita i održivi razvitak: zbornik radova, Javna ustanova "Nacionalni park Krka", Šibenik, 989-996
6. Kirn A., 2000: Održivi razvoj i environmentalističke vrijednosti, Socijalna ekologija, 9(3), 149-162
7. Knežević-Grubišić M., 1997: Nacionalni parkovi Krka i Kornati u funkciji razvoja maritimnog turizma, Suvremeni promet, 17(3-4), 285-289
8. Kurtek P., 1983: Turističko tržište i turistički proizvod – geografski pristup, Geografski horizont, 29(1-4), 1-5.
9. Kušen E., 1994: Održivi razvitak kontinentalnog turizma, u Klarić Z. (ur.) Prema održivom razvitku turizma u Hrvatskoj, zbornik radova, Institut za turizam, Zagreb, 53-65
10. Kušen E. i dr., 2003.: Turistička valorizacija Nacionalnog parka "Krka", Institut za turizam, Zagreb
11. Lukić A., 2000: Ruralni turizam – čimbenik integralnog razvitka ruralnog prostora Hrvatske: od mašte do stvarnosti, Geografski horizont, 46(1-2), 7-31

12. Marcouiller D.W., Green G.P., 2000: Outdoor Recreation and Rural Development, u Machlis G.E., Field D.R. (ur.) National parks and rural development: practice and policy in the United States, Island Press, Washington, D.C., 33-49
13. Marguš D., 2007: Problemi i prioriteti zaštite prirodne baštine Nacionalnog parka "Krka", u Marguš D. (ur.) Simpozij Rijeka Krka i Nacionalni park "Krka", prirodna i kulturna baština, zaštita i održivi razvitak: zbornik radova, Javna ustanova "Nacionalni park Krka", Šibenik, 1099-1115
14. Nejašmić I., Štambuk M., 2003: Demografsko stanje i procesi u neurbanim naseljima Republike Hrvatske, Društvena istraživanja, 12(3-4), 469-493
15. Nejašmić I., 2005: Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima, Školska knjiga, Zagreb
16. Omanović D. i dr., 2007: Tragovi metala u vodi rijeke Krke, u Marguš D. (ur.) Simpozij Rijeka Krka i Nacionalni park "Krka", prirodna i kulturna baština, zaštita i održivi razvitak: zbornik radova, Javna ustanova "Nacionalni park Krka", Šibenik, 863-870
17. Pančić Kombol T., 2000: Selektivni turizam: uvod u menadžment prirodnih i kulturnih resursa, TMCP Sagena, Matulji
18. Papafava E., 2002: Održivi razvoj i eko-efikasnost - 1.dio, Gospodarstvo i okoliš, 10(54), 58-61
19. Pravdić V., 1993: Institucionalni okviri znanosti za održivi razvitak: izazov za znanost ili za politiku?, Socijalna ekologija, 2(3), 357-368
20. Rothman H.K., 2000: A History of U.S. National Parks and Economic Development, u Machlis G.E., Field D.R. (ur.) National parks and rural development: practice and policy in the United States, Island Press, Washington, D.C., 52-66
21. Ruppert K. i dr., 1981: Socijalna geografija, Školska knjiga, Zagreb
22. Starc N., 1994: Razvoj, održivost i ocjena ulagačkih pothvata, u Klarić Z. (ur.) Prema održivom razvitku turizma u Hrvatskoj, zbornik radova, Institut za turizam, Zagreb, 67-81
23. Vojvodić V. i dr., 2007: Organske tvari u Krki: određivanje i karakterizacija, u Marguš D. (ur.) Simpozij Rijeka Krka i Nacionalni park "Krka", prirodna i kulturna baština, zaštita i održivi razvitak: zbornik radova, Javna ustanova "Nacionalni park Krka", Šibenik, 839-847

IZVORI

1. Adresar radnika, Javna ustanova "Nacionalni park Krka", Šibenik, 01.08.2006.
2. Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880.-1991. po naseljima, Knjiga 2, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1998.
3. Podaci o broju posjetitelja 1996.-2006., Javna ustanova "Nacionalni park Krka"
4. Podaci o dolascima turista i ostvarenim noćenjima 2002.-2007., Turistička zajednica grada Skradina
5. Podaci o ugostiteljskim kapacitetima u 2008. godini, Turistička zajednica grada Skradina
6. Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981., Stanovništvo po naseljima, općinama i zajednicama općina, Dokumentacija 553, Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1984.
7. Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujka 1991., Aktivno stanovništvo u zemlji koje obavlja zanimanje, prema području djelatnosti po naseljima, Dokumentacija 885, DZS, Zagreb, 1994.
8. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001., Stanovništvo i kućanstva po naseljima, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.
9. Popis stanovništva, kućanstava i stanova, 31. ožujka 2001., Stanovništvo prema spolu i starosti po naseljima, www.dzs.hr (01. lipnja 2007.)
10. Prijedlog Prostornog plana Nacionalnog parka "Krka", Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja i Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2002.
11. Priopćenja, Turizam, Kumulativni podaci u 2005., 2006. i 2007., 4.4.2/11, www.dzs.hr (30. listopada 2008.)
12. Priopćenja, Turizam, Posjetitelji važnijih turističkih znamenitosti i atrakcija u 2007., 4.4.8/4, www.dzs.hr (23. listopada 2008.)
13. Registar turističkih seljačkih obiteljskih gospodarstava Šibensko-kninske županije 30.11.2007., Sektor za turizam Hrvatske gospodarske komore
14. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future, UN Documents Cooperation Circles, <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm> (12. prosinca 2007.)
15. Statistika ostvarenih noćenja 2002.-2007., Turistička zajednica grada Šibenika

16. Tablogrami rođenih i umrlih po naseljima Hrvatske 1981.-2005., Republički/Državni zavod za statistiku, Zagreb
17. Zakon o zaštiti prirode, Narodne novine 70/05, <http://www.nn.hr/sluzbeni-list/sluzbeni/index.asp> (24. lipnja 2007.)

SUMMARY

THE IMPACT OF TOURISM ON SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE FUNCTIONAL REGION OF KRKA NATIONAL PARK

by

Petra Radeljak, Dane Pejnović

Tourism as an element and factor of sustainable development in the wider area of Krka National Park is examined in this work. Within this scheme, the spatial framework for research has been defined and an overview of the Park's tourism valorisation is presented with the impact of tourism on the economic, social and ecological sustainability in the territory of administrative towns and municipalities in its narrower environs. The following research methods are used: statistical processing and analysis, surveys of the seasonal nature of service activities, interviews with representatives of various social groups, cartographic analysis of demographic and economic development indicators and a SWOT analysis of sustainable development in the wider Park region. The research results indicate that the number of visitors to the Park has doubled in relation to the pre-war period, which is reflected in the overburdening of individual narrower sections of the protected zone on the one hand, and the seasonal nature of service activities in the central settlements of its external belt on the other. Despite such growth in tourist turnover, the Park exercises a limited influence on the functional orientation and socio-economic transformation of the population in its environs, and, in this regard, its impact on the stabilisation of settlement patterns in this depopulated zone is negligible.

Key words: *tourism, spatial-functional organisation, demographic development, economic development, environmental protection, sustainable development, Krka National Park, Dalmatia*